

Den förminskade tillräkneligheten

Av forskare, pol. kand. KAUKO AROMAA, Helsingfors

Finlands strafflag 3 kap., „Om grunder, som utesluta eller minska gärnings straffbarhet“:

2 § „Begås brott av den, som fyllt femton, men icke aderton år; skall, när dödsstraff eller tukthus på lifstid kunnat följa å brottet, dömas till tukthus från och med två till och med tolf år. I öfriga fall vare straffet i allmän straffart högst tre fjerdedelar af strängaste straff, som i hvarje straffart för brottet är stadgadt, och lägst det minsta belopp, som i en hvar af dessa straffarter enligt 2 kap. får ådömas. Stadgas för brottet ej annat straff i allmän straffart, än tukthus på viss tid; må ock kunna dömas till fängelse i högst tre fjerdedelar af längsta tiden för det tukthusstraff, dock ej öfver fyra år, och lägst den minsta tid, på hvilken fängelse enligt sagda kap. får ådömas.

3 § „Gerning, som begås af den, hvilken är afvita, eller af ålderdoms-
svaghet eller annan sådan orsak saknar förståndets bruk, vare strafflös.

Har någon råkat i sådan tillfällig sinnesförvirring att han ej vet till sig; vare ock gerning, som han i det medvetlösa tillstånd föröfvar, strafflös.

4 § „Pröfvas någon, som begått brott, hafva dervid saknat förståndets fulla bruk, fastän han ej kan enligt 3 § anses för otillräknelig; vare straff i allmän straffart såsom i 2 § sägs.

Ej må i detta fall rus eller annan dylik sinnesförvirring, hvilken gerningsmannen sjelf ådragit sig, allena gälla såsom skäl till sådan straffnedsättning.“

Tillräkneligheten och strafflagstiftningen

„Då den kriminella straffbarheten beror på att människan fritt har avgjort att begå en kriminell handling, men då såväl ett barn som en sinnessjuk person icke fritt kan använda sin vilja, kan sådana personer därför icke anses ansvariga för en handling som annars skulle vara straffbar.“ Denna sats från motiveringarna till 1875 års förslag till den finska strafflagen (s. 187, i den finskspråkiga versionen, översatt av författaren) avslöjar i någon mån, hurdana funktioner man har föreställt sig att § 3:3 i strafflagen har då lagen skrevs. Avsikterna med 4 § klarläggs av följande punkt i motiveringarna (s. 190—191): „Men om någon av de . . . nämnda orsakerna icke helt utesluter användningen av en människas fria vilja, även om den i någon mån inverkar på denna, och då hans handlingar därför kräver en mildare bedömning . . .“

De ovan citerade motiveringarna återspeglar vid sidan av viljefrihetsproblematiken¹⁾ åtminstone två andra ytligt sett oavhängiga frågor samt en tredje som aktualiseras om de två förstnämnda besvaras på ett sätt som här gjorts.

1. Är tillräkneligheten en variabel som har relevans vid mätningen av skuld eller straffbarhet.
2. Tillräknelighetens statistiska natur — bör tillräkneligheten uppfattas som en dikotomisk eller en kontinuerlig variabel.
3. På vilket sätt skillnaderna i tillräknelighetsgraden borde beaktas — om man a) accepterar påståendet att tillräknelighetsvariabeln är relevant när man definierar skuld eller straffbarhet och b) accepterar påståendet att tillräknelighetsvariabeln hör anses som kontinuerlig.

Är frågan om tillräkneligheten relevant vid mätningen av skuld eller straffbarhet

När det gäller frågor om tillräknelighetens praktiska relevans, oberoende av om detta görs i samband med uppskattandet av skuld eller straffbarhet, torde det vara rimligt att kort referera argumentationen i artikeln av Ross (1969, NTfK) som behandlar denna fråga på ett rätt belysande sätt.

En straffrättslig påföljd kan ha, får ha och har faktiskt samtidigt olika funktioner som tjänar olika mål och som det inte är nödvändigt att försöka se som motsatta²⁾. *Straffen* (som ett yttrande av moralisk ogillande) uppfattas som en sanktion som stämplar den straffade personen på ett sätt som en moraliskt sett neutral *vårdpåföljd* inte skulle göra. Många människor blir till och med mera effektivt skrämda av skammen och liknande tilläggsåtgärder som anknyts till straffen än av det primära lidandet som avsetts med straffen. Man måste anse straffens (som moralisk ogillande) moraliskapande och moralstyrande funktion vara av särskilt stor betydelse. Straffens allmänpreven-

¹⁾ Den äldre juridiska litteraturen sysslar relativt mycket med viljefrihetsproblematiken med hänsyn på tillräknelighetsproblematiken (jfr. t. ex. v. Liszt 1929; Serlachius 1917). Numera har intresset för dessa frågor svalnat, och man kan anse att de inte spelar en avgörande roll i samband med de här diskuterade problemen (jfr. t. ex. Ross 1969).

²⁾ Som t. ex. Wootton (1960) har gjort då hon krävt avskaffandet av hela den klandrande aspekten från det straffrättsliga påföljds-systemet och anser den — felaktigt — som motsatt till preventionsuppgifterna; eller som tidigare den klassiska och nyklassiska skolan (t. ex. Beccaria) gjorde då den koncentrerade sig på straffens brottslighetsregulerande funktion; eller den biologiskt inriktade skolan (t. ex. Ferri, Garofalo, Lombroso), som var övertygad om lagbrytarens konstitutionella avvikande från normalbefolkningen, och sålunda såg försvaret av samhället som straffens enda ändamål.

tiva kraft kan i första hand anses bero på deras förmåga att forma och bekräfta de moralregler som styr ett människosamhälles medlemmars handlande. Den moraliska sidan av straffsystemen, uttryckandet av moralisk ogillande som straffen innehåller, visar sig därför vara av avgörande vikt just från allmänpreventionens synvinkel. Denna funktion av det straffrättsliga påföljdsystemet skulle man alltså förlora om man „amoraliserar“ brottsligheten och ersätter straffen (som uttryck för moralisk ogillande) med en moraliskt sett neutral påföljd kallad „vård“. I förbigående lönar det sig att omnämna, att denna uppfattning naturligtvis inte betyder, att den straffade personen inte vid sidan av straffen kunde få den vård han behöver, att alltså vården i och för sig skulle förbjudas.

Om man accepterar att straffen har funktionen att uttrycka moralisk ogillande och att denna funktion är viktig, kan tillräknelighetens relevans motiveras på åtminstone följande två sätt; frågan om tillräknelighetens relevans är avgörande då man söker svar på frågan, om påföljden bör ha karaktären av (klandrande) straff eller av (neutral) vård eller skyddsåtgärd.

1. Om man anser det önskvärt att befolkningen uppfattar straffen som ett uttryck för moralisk ogillande av lagbrytaren, och om man vill att straffen skall ha moraldefinierande och moralstyrande effekter, är det nödvändigt, att lagen tar hänsyn till sådana avvikande omständigheter som enligt allmänhetens uppfattning avlägsnar det moraliska ansvaret. I annat fall skulle befolkningen inte anse straffpåföljdsystemet som uttryck för krav som beror på samhällets moraluppfattningar och för moralisk ogillande av handlingar som bryter mot dessa. Systemet skulle förlora greppet om befolkningens moraluppfattningar och skulle förlora en ansevärd del av sin allmänpreventiva betydelse. Den avskräckande effekten skulle dock samtidigt troligen bli något starkare, då möjligheterna att undvika straff med otillräknelighetsförsvaret skulle avskaffas.

2. Även lagskrivarna är människor med moraluppfattningar. Dessa moraluppfattningar inverkar märkbart bl. a. på det, under vilka förutsättningar de anser det lämpligt att deras medmänniskor kan bli dömda till straff, alltså till en påföljd, som samtidigt betyder lidande och ogillande. Om de också accepterar den moraluppfattningen att det finns sådana psykiska omständigheter, som eliminerar det moraliska ansvaret, måste något slag av tillräknelighetskriterium accepteras. Annars skulle resultatet bli moraliskt ohållbara, orättvisa dom.

Tillräkneligheten — en dikotomisk eller kontinuerlig variabel

Det torde inte finnas allvarliga misstankar om den kontinuerliga naturen hos tillräknelighetsvariabeln, lika litet som sådana

finns om neuroser, intelligens eller om någon annan variabel som beskriver personligheten och dess relation till den sociala verkligheten. Serlachius (1917, 19—20) konstaterar bl. a., att „hur mycket en människa måste avvika från det normala för att vara otillräknelig, kan inte exakt definieras . . . Exakta kännetecken av mognad är . . . lika omöjligt att uppräknas som det är att dra en entydig gräns mellan mental hälsa och mental sjukdom . . . Då gränsdragningen mellan tillräkneligheten och otillräkneligheten är så odefinitiv är det helt och hållet rätt, att strafflaget erkänner mellanstadiet mellan dessa två sinnestillstånd, den förminskade tillräkneligheten, som ett särtillstånd som kräver speciella stadganden.“ (jfr. även t. ex. v. Liszt 1929, 219)³).

Även om den ovan behandlade principgranskningen tycks vara rätt träffande, gäller inte detsamma för den föreställning om „förminskat tillräkneliga“ personer som ligger bakom den: „Redan sådana i folkets mun mycket vanliga benämningar som „pehmeämielinen“, „hasahtava“, „hupsu“, „löylynlyömä“⁴) samt många fler bevisar, att även den stora allmänheten är helt klar om existensen av en sådan människoklass och om det, som skiljer den från såväl galna som kloka“ (Serlachius 1951, 94). — Det visar sig senare, att Serlachius' föreställning åtminstone i dag inte alls stämmer överens med faktiska egenskaper hos förminskat tillräkneliga brottslingar.

Hela frågan om tillräknelighets-variabelns natur skulle måhända vara mindre aktuell om inte Honkasalo och Ellilä så skarpt skulle lancera idén om variabelns dikotomiska natur (1967, 29). De tycks ha kommit på denna slutsats på ett något egenartat sätt: såsom är vanligt hos oss, föreställer de sig imputationen och tillräkneligheten som två likvärdiga förutsättningar för skulden. Då de föreställer sig själva skulden ha dikotomisk natur, tycks följderna ha varit, att också skuldens förutsättningar har ansetts ha dikotomisk natur. Konstruktionen är inte övertygande särskilt då Honkasalo och Ellilä även själva föreställer sig imputationen — som de anser vara den ena komponenten av skulden — treklassig: särskiljandet av förvällande och avsiktighet betyder nämligen just detta. Att klassifikationen inte har förts vidare, torde endast bero på de bristfälliga mätningssjöheter som står till förfogande. I varje fall betyder det inte en negation av den kontinuerliga naturen av tillräknelighets-variabeln.

Det kan bli något bättre förstäligt vad Honkasalos och Elliläs

³) Å andra sidan tycks det inte finnas många som skulle vara nöjda med den form som dessa „speciella stadganden“ fått (t. ex. Serlachius 1917, 20; Anttila och Heinonen 1971, 109). Missnöjet har dock inte motiverats på ett särskilt detaljerat sätt.

⁴) fånig, småtokig, fnoskig, tokig.

ståndpunkt bygger på, om vi närmare granskar deras uppfattning om skuldens, tillräknelighetens och straffbarhetens relationer. „En människa är dock tillräknelig eller otillräknelig; ett tredje alternativ finns inte. De människor som den ovan nämnda lagpunkten avser (3:4 i SL) är sådana tillräkneliga, vars själsliga tillstånd enligt lagstiftarens uppfattning motiverar ett nedsett straff“ (s. 29). De tänker alltså å ena sidan, att själva tillräkneligheten är en förutsättning för skulden; men efter att tillräkneligheten har konstaterats, kan det förekomma olika nyanser inom området som den täcker, som påverkar *straffbarheten*, och motiverar en nedsättning av straffet. Tolkningen avslöjas sålunda som en slags hybrid av den traditionella (t. ex. Serlachius) och t. ex. Anttilas (Anttila och Heinonen 1971, 91) och den svenska Brottsbalkens tolkningar. Anttila föreslår nämligen, att tillräkneligheten inte alls skall uppfattas som en av förutsättningarna för skulden, men att skulden bör avgöras uteslutande p. g. a. imputationen. Tillräknelighetens olika grader skulle då noteras enbart som en av de talrika faktorer som påverkar straffbarheten och valet av straffskalan.

Anttilas tolkning verkar mera lyckad bl. a. därför att den tycks erbjuda bättre möjligheter än den traditionella uppfattningen att acceptera tillräknelighetsvariabelns kontinuerliga natur genom att placera tillräkneligheten i samma kategori som talrika andra variabler som är relevanta när man avgör frågan om straffbarheten, och som likaså tycks ha fundamentalt kontinuerlig natur.

Hur skillnader i tillräkneligheten borde noteras i praktiken

Detta problem innehåller minst två sammanknutna aspekter, nämligen å ena sidan frågan om hurdan det praktiskt tillämpade tillräknelighetskriteriet skulle vara, och å andra sidan frågan om vilken straffrättslig påföljd man skulle tillämpa på förminskat tillräkneliga lagbrytare (definierade med ifrågavarande kriterium).

Definitionen av tillräknelighetskriteriet — som i och för sig för sina praktiska effekters skull är mycket betydelsefull — måste i detta sammanhang lämnas åsido då den kräver speciella sakkunskaper; det kan dock konstateras att det naturligtvis måste stämma överens med accepterade kriminalpolitiska mål.

Frågan om valet av typen av den straffrättsliga påföljden har redan ovan tangerats; saken har naturligtvis betydelse endast då det gäller de förminskat tillräkneliga, inte de helt otillräkneliga (det har vanligtvis bl. a. av ovan behandlade skäl ansetts ändamålsenligt att helt lämna dessa utanför det straffrättsliga påföljdsystemet). Följande två huvudalternativ har förekommit:

- a) en kvalitativt likadan (men ofta kvantitativt lindrigare) straffpåföljd som tillämpas på „normala“ lagbrytare
- b) botandet av lagbrytaren⁵) med hjälp av en straffrättslig påföljd som kallas vård.

Ovan har redan framförts synpunkter som motsätter sig tillämpandet av vårdpåföljden på grund av allmänna kriminalpolitiska principer. Det argumenterades, att vårdpåföljden inte är lämplig i fallet med de förminskat tillräkneliga bl. a. därför, att deras personlighet måste anses närmare likna de normalas än de helt otillräkneliga brottslingarnas själstillstånd (jfr. t. ex. Ross 1969, 33—34), och det sålunda skulle vara motiverat att i dessa fall tillämpa de allmänna brottspåföljderna.

I det följande skall andra aspekter framföras, som likaså — med något avvikande argument — ifrågasätter tvångssanatoriepåföljden. — Såsom senare skall närmare begrundas, talar mot vårdpåföljden åtminstone den dåliga genomsnittliga möjligheten att vårda de personer som drabbas av påföljden (åtminstone med de nuvarande tillräknelighetskriterierna) och vars avvikelser är närmast konstitutionella, samt överflödigheten av vården i de fall, då den förminskade tillräkneligheten vid gärningens tidpunkt „beror på en tillfällig orsak, liksom t. ex. en hård chock, överansträngning, graviditet osv.“ (Serlachius 1917, 20). I dessa sistnämnda fall kan tillämpandet av en mildare straffskala motiveras med billighetshänsyn, i de förstnämnda gärningsmannens fall har tillämpningsmöjligheten av en lindrigare straffskala — såsom jag senare försöker visa — sannolikt medfört praktiskt positiva resultat (även om dessa knappast har varit i lagstiftarens tankar) då den har påbjudit en möjlighet att lindra några straffpåföljder som annars skulle bli alltför hårda genom den finska strafflagens rätt stränga återfallsparagraf (6:2 i SL).

Om vården anses som det primära ändamålet med den straffrättsliga påföljden som tillämpas på en förminskat tillräknelig gärningsman, leder detta oundvikligt till ett krav — som måste anses vara helt rationellt i denna referensram — att man måste övergå till tidsmässigt obestämda vårdtider, vars längd endast får bero på vårdbehovet och vårdens framgång. Då ett frihetsberövande som har formen av en straffrättslig påföljd med sina sidoeffekter (t. ex. nedsättningen av levnadsstandarden) — oberoende av dess formella avsikt — huvudsakligen uppfattas som ett lidandevållande straff, och när man dessutom tar

⁵) Hos oss har Honkasalo och Ellilä (1967, 74—75) varmt rekommenderat en sådan påföljdstyp: „... det vore alltså snarast nödvändigt att skaffa en reaktionsform som skulle vara lämplig för dem, ett tvångssanatorium, som skulle skydda samhället bättre än de för närvarande tillåtna straffen och som samtidigt skulle ägna intresse åt botandet av deras lyte eller bristfällighet så långt som detta är möjligt.“

hänsyn till den dåliga möjligheten att vårda „psykopater“, finns det inga mänskliga argument som skulle stöda *ersättandet* av straffet med en vårdmässig brottspåföljd; medan gärningsmännen avtjänar ett normalt tidsbestämt straff är det dock naturligtvis möjligt att även försöka vidtaga vårdåtgärder, om totalidandet hos vårdobjektet (när man tar hänsyn till vårdens resultat) inte ökar.

De informationskällor som använts vid detta försök att klarlägga tillämpandet av 3:3 och 3:4 i Finlands strafflag

För denna utredning har sådant material som direkt skulle avslöja, på vilket sätt 3:3 och 3:4 i Finlands strafflag har använts i praktiken inte stått till förfogande. Därför har det blivit nödvändigt att söka indirekta svar på frågan från olika håll. — Då de människor som utplockats i dessa paragrafers tillämpningsområde nästan uteslutande först har blivit utsedda till en rättspsykiatrisk undersökning, verkar det lämpligt att undersöka de personer som förordnats till en sådan undersökning. Tyvärr har inte heller denna information publicerats; det finns dock publicerad statistik om *utlåtanden* som medicinalstyrelsen årligen har utgivit vidrörande personer som förordnats till en sådan undersökning.

Det årliga antalet utlåtanden uppdelat enligt den undersökta personens kön finns publicerat i statistiken „Medicinalverket“ (1923—54) och „Allmän hälso- och sjukvård“ fr. o. m. 1955. I denna källa finns också uppgifter om de undersökta personerna själva: förutom *könet* uppgifter — beklagligtvis endast för åren 1924—38 — om för vilket *brott* de har åtalats.

Information om resultatet av den rättspsykiatriska undersökningen finns publicerad i samma statistikserie fr. o. m. 1930, bl. a. innehållet av medicinalstyrelsens utlåtande uppdelat efter den undersökta personens kön. 1930—38 har resultatet av undersökningen dessutom presenterats tillsammans med uppgiften om för vilket eller för vilka brott den undersökta personen har åtalats.

Den del av undersökningen, som gäller praxis under den senaste tiden skulle ha blivit rätt torftig om jag inte förutom dessa statistikkällor hade kunnat använda ett material som psykiatrerne *Asser Stenbäck* och *Lauri Pyykönen* insamlat för Kriminologiska forskningsinstitutet. Detta material omfattar de personer som undersökts åren 1966—67 och ger en möjlighet att göra några jämförelser till den relativt fullständiga statistiken från 1930-talet. Också den korta karakteriseringen närmare slutet av rapporten vidrörande sådana personer, som enligt medicinalstyrelsens åsikt varit förminskat tillräkneliga då brottet begåtts, har gjorts med hjälp av detta material.

Det årliga antalet av utlåtanden

Figur 1 illustrerar sambandet mellan antalet rättspsykiatriska utlåtandet och antalet åtalade i allmänna domstolar för brott mot strafflagen (förutom fylleri) fr. o. m. 1923. Såsom jämförelsebasis har tagits *antalet åtal mot strafflagen* (från vilket rensats ut fylleriåttalen) därför att

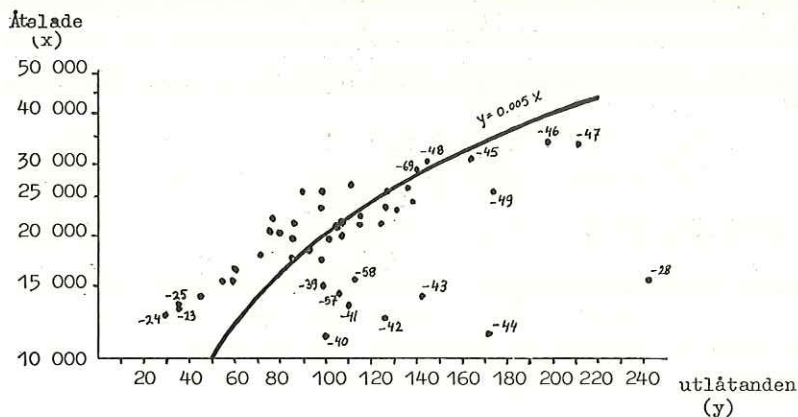
a) fyllerilagstiftningen har upplevt djupgående förändringar under granskningsperioden; dessutom har domstolarna sannolikt aldrig förordnat någon till en rättspsykiatrisk undersökning enbart för fylleri.

b) brottstrukturen bland alla åtalade under granskningsperioden starkt har förändrats: närmast har åtal för olika trafikbrott som ligger utan för strafflagen blivit allt vanligare då antalet fordon har ökat. Redan av detta skäl bör *trafikbrodden* rensas bort då man söker efter en lämplig jämförelsebasis. Dessutom har personer som åtalats enbart för sådana brott mycket sällan förordnats till rättspsykiatrisk undersökning.

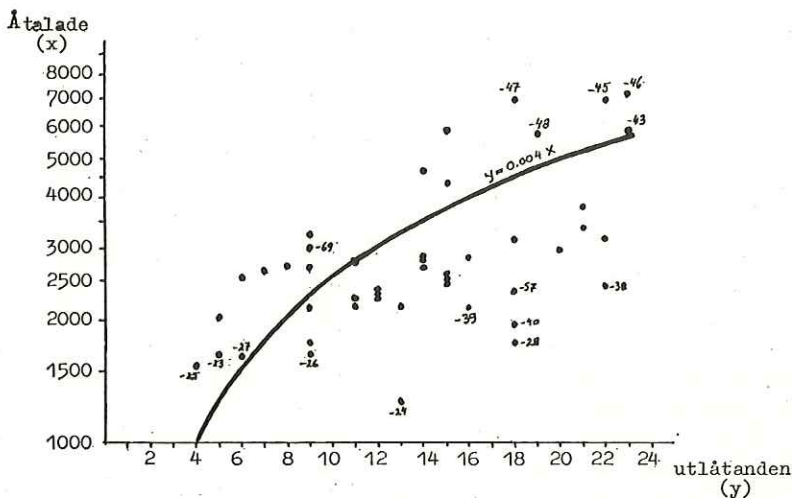
c) då någon person knappast heller har förordnats till rättspsykiatrisk undersökning för andra gärningar som kriminaliserats utanför strafflagen, verkar det ändamålsenligt att rensa bort också alla sådana åtalade. Enligt 17:45 Rättegångsbalken kunde man ännu rensa bort alla sådana brott, på vilka inte kan följa strängare straff än fängelse under ett år. Då denna paragraf dock trädde i kraft först 1. 1. 1949, i mitten av granskningsperioden, kan rensningen dock icke anses vara ändamålsenlig.

Figur 1 visar, att antalet utlåtanden under hela granskningsperioden förutom några avvikande år kan härledas från antalet åtalade. (Proportionen utlåtanden/åtalade har bland de manliga åtalade varit ca. 0.005 och bland de kvinnliga 0.004). Sambandet har dock inte varit helt konstant: i början av perioden stannade antalet utlåtanden under medelvärdet, och åren 1939—44 avviker männen från medelvärdet starkt i motsatt riktning. Denna avvikelse kunde ha förorsakats av krigen: antalet manliga åtalade minskade kraftigt under krigen; om domstolarna oavsett detta fortfarande skickade ett givet antal åtalade till en rättspsykiatrisk undersökning, skulle detta ju medföra en ökning i det *relativa* antalet utlåtanden. Faktisk ökade dock — underligt nog — även det *absoluta* antalet undersökta stadigt ända till år 1947. Ökningen kunde kanske förklaras med någon förändring i den relevanta lagstiftningen: den nya sinnessjuklagen trädde i kraft 1. 1. 1938, och 1. 1. 1941 började man tillämpa nya bestämmelser rörande återfallsförbrytare, som var avsevärt lindrigare än förr. Det är dock något oklart, varför dessa förändringar skulle ha förorsakat sådana förändringar i undersökningarnas volym som kan konstateras från statistiken. Dessutom märks denna utveck-

Män

Kvinnor

Figur 1. För brott mot strafflagen (förutom fylleri) i allmänna domstolar av första instans åtalade och medicinalstyrelsens utlåtanden beträffande personer utsedda till en rättspsykiatrisk undersökning i Finland åren 1923—69. Antalen åtalade har framställts på en logaritmisk skala. Varje år har i figuren utsatts med en punkt som betecknar kombinationen av antalet åtalade och antalet utlåtanden under detta år; några punkter har dessutom försetts med årtal.

ling icke bland kvinnorna. — Under krigsåren kunde man ha väntat sig en ökning i den *relativa* volymen undersökta, då en betydlig andel av „normalåtalade“ var vid fronten; ökningen skulle ha förorsakats av att antalet undersökta minskades i långsammare takt än antalet åtalade. I verkligheten ökade dock även det absoluta antalet undersökta under hela krigstiden.

För att närmare kunna analysera effekten av de ovan nämnda och somliga andra lagändringar som skildras nedan hänvisas till fig. 2 och 3, med vilkas hjälp det blir enklare att göra jämförelser mellan åren. Figurerna föreställer förändringarna i volymen av antalet åtalade, antalet rättspsykiatriska utlåtanden, och antalet utlåtanden per 1000 åtalade fr. o. m. 1923.

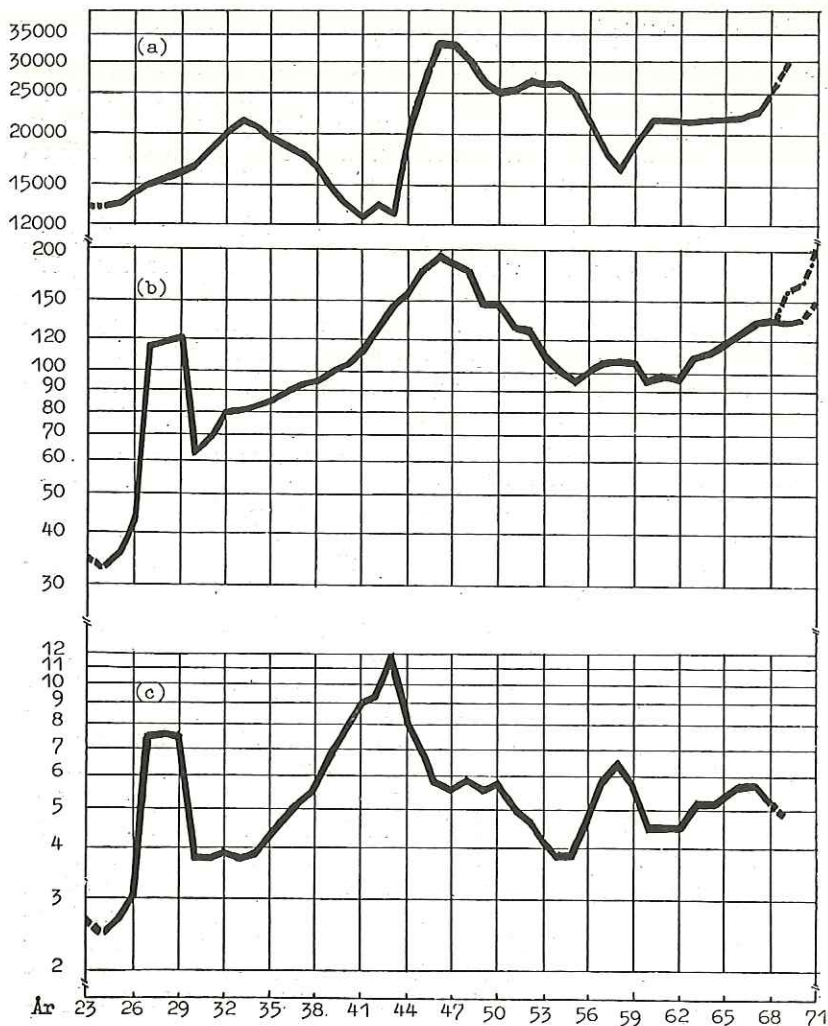
De eventuellt relevanta lag- og andra systemändringarna under granskningsperioden var följande:

1. Lagen om tvångsinrättningen trädde i kraft 1. 1. 1933. Från 1935 till 1943 ökade det relativa antalet utlåtanden stadigt. Ökningen i det absoluta antalet utlåtanden började redan 1934 och fortsatte till 1946 (män). Domstolarna torde redan då ha insett, att den rättspsykiatriska undersökningen var ett effektivt medel att motivera rekommendationer till internering i tvångsinrättning.

2. Sinnessjuklagen förändrades; den nya lagen trädde i kraft 1. 1. 1938. Den innehöll bl. a. stadganden vidrörande utförandet av den rättspsykiatriska undersökningen av personer som åtalats för brott. Den väcker dock inga förväntningar om några speciella förändringar i kurvorna i fig. 2 och 3. Kurvorna återspeglar inte här något oväntat; deras stigande riktning vänder sig dock inte heller.

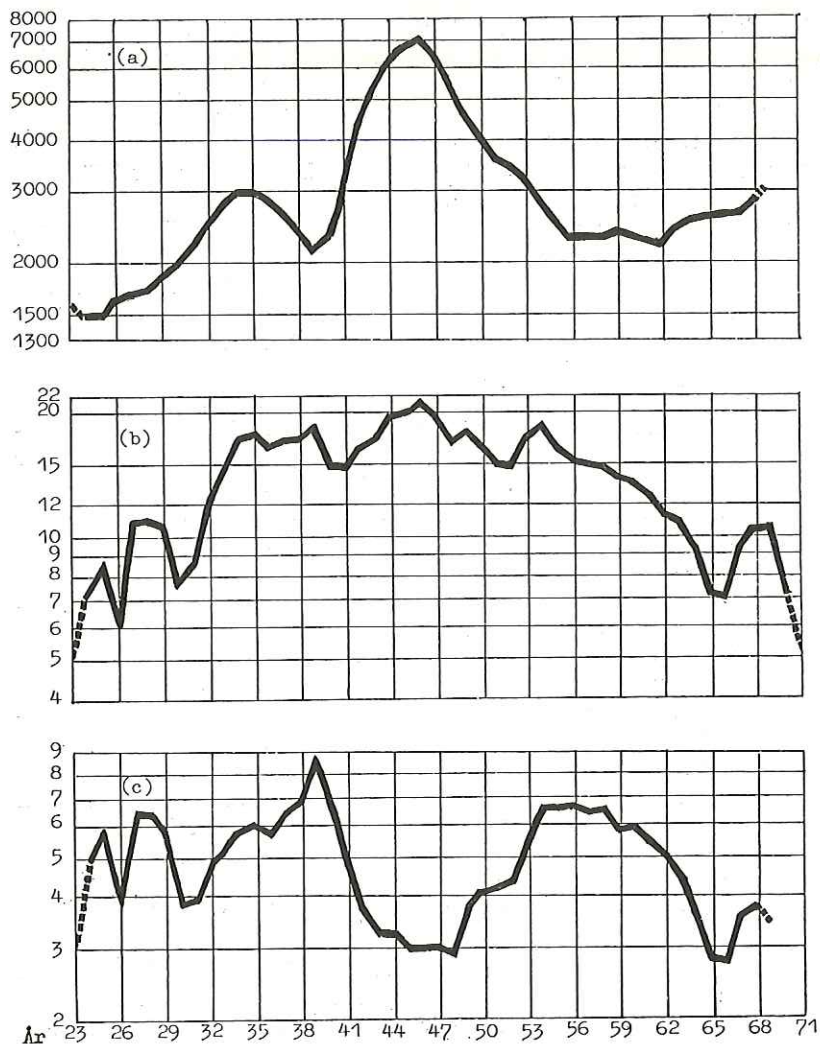
3. Lagstiftningen vidrörande återfallsbrottslighet förnyades; förändringen trädde i kraft 1. 1. 1941. Som följd av detta blev straffen för upprepade stöldbrott lindrigare (Interneringslagkommitténs betänkande s. 7). Kurvorna tycks inte ha reagerat för denna lagändring heller, trots att man kunde vänta sig att den kunde ha åstadkommit en minskning i antalet rättspsykiatriska undersökningar (om man förutsätter att domstolarna försökt motverka effekterna av lagändringen och därför försökt minska återfallsförbrytarnas möjligheter att få lindrigare straff p. g. a. SL 3:4).

4. Kapitel 17 i Rättegångsbalken förnyades; det nya 17 kapitlet, som innehöll som nya bestämmelser bl. a. 45 §, trädde i kraft 1. 1. 1949 (jfr. Tirkkonen 1953, 392). § 45 som innehåller praktiska stadganden om förordnandet av åtalade till rättspsykiatrisk undersökning, stadgar bl. a., att en person som inte hålls häktad eller som åtalas för ett så lindrigt brott, att det inte kan följa strängare straff på det än fängelse i ett år inte får förordnas till en sådan undersökning mot hans vilja. Om denna lagändring kan ha haft praktiska följder som skulle återspeglas i kurvorna i fig. 2 och 3, bestämmes å ena sidan av, om sådana personer tidigare mot sin vilja har utsetts till en rättspsy-

Figur 2. Åtalade för brott mot strafflagen och utlåtanden beträffande sinnesbeskaffenhet i Finland åren 1923—71. Män. Halvlogaritmisk framställning.

- (a) Åtalade för brott mot strafflagen (förutom fylleri) 1923—69. Tre års glidande medeltal.
- (b) Medicinalstyrelsens utlåtanden beträffande sinnesbeskaffenhet hos personer utsedda till rättspsykiatrisk undersökning åren 1923—71. Tre års glidande medeltal.
- (c) Medicinalstyrelsens utlåtanden beträffande sinnesbeskaffenhet hos personer som utsetts till rättspsykiatrisk undersökning per 1000 personer åtalade för brott mot strafflagen (förutom fylleri) åren 1923—69. Proportionerna har uträknats från tre års glidande medeltal.

Figur 3. Åtalade för brott mot strafflagen och utlåtanden beträffande sinnesbeskaffenhet i Finland åren 1923—71. Kvinnor. Halvlogaritmisk framställning.

- (a) Åtalade för brott mot strafflagen (förutom fylleri) 1923—69. Tre års glidande medeltal.
- (b) Medicinalstyrelsens utlåtanden beträffande sinnesbeskaffenhet hos personer som utsetts till rättspsykiatrisk undersökning åren 1923—71. Tre års glidande medeltal.
- (c) Medicinalstyrelsens utlåtanden beträffande sinnesbeskaffenhet hos personer som utsetts till rättspsykiatrisk undersökning per 1000 personer åtalade för brott mot strafflagen (förutom fylleri) åren 1923—69. Proportionerna har uträknats från tre års glidande medeltal.

kiatrisk undersökning (svaret från 1930—38 års statistik tycks vara ja, men mycket sällan), och å andra sidan av om det finns skäl att vänta sig att sådana åtalade skulle vara särskilt motvilliga att bli undersökta. En sådan ovilja kunde väntas framför allt bland sådana åtalade, vars brottskarriär är relativt vag (för dem skulle de långa undersöknings- och kötiderna förorsaka en betydlig ökning i längden av frihetsberövandet); de mera rutinerade åtalade kunde väntas vara mindre ovilliga. — Då bland sådana åtalade som RB 17:45 närmast syftar på, närmast de har en större sannolikhet att bli utsedda till en rättspsykiatrisk undersökning, som redan har bakom sig en relativt lång brottskarriär, torde den nya paragrafen inte ha medfört några märkbara förändringar i volymen av undersökta (jfr. utredningen av riksdagens ombudsman 30.12.1967, 4: „... domstolarna bestämmer inte gärna att en sådan undersökning skall bli utförd i fall, där man väntar sig att frihetsstraffen förblir kortare än vad den rättspsykiatriska undersökningen av den åtalade samt rannsakningsfängelse räcker, eller då domstolen anser att den sannolika påföljden kommer att bli ett villkorligt frihetsstraff eller böter...“). Den fallande trenden borde hellre tillräknas någon annan faktor. En sådan faktor kunde vara den i olika källor (t. ex. Anttila 1971) omnämnda härdningen av den kriminalpolitiska atmosfären, som på sätt och vis nådde sin höjdpunkt med tvångsinrättningslagförslaget år 1952.

5. Den nya sinnessjuklagen trädde i kraft 1.1.1953, och 1.7.1954 i sin tur den nya lagen om tvångsinrättningen (jfr. Söderman 1967; Anttila 1971). Efter att dessa två lagar trätt i kraft började det relativa antalet undersökta män att öka något (efter en kort fördröjning som troligen förorsakades av de även då långa väntetiderna), men totalt sett har läget efter dessa år varit rätt stabilt. Antalet utlåtanden av medicinalstyrelsen har långsamt ökat, men dess förhållande till antalet åtalade har de senaste åren stannat rätt stadigt omkring 5% (män) och 3.5% (kvinnor).

6. Riksdagens ombudsman fäste i sin utredning uppmärksamheten vid de långa väntetiderna till de rättspsykiatriska undersökningarna. Som en följd av utredningen utkom justitieministeriets cirkulär 20.12.1969. Den „lilla rättspsykiatriska undersökningen“ som föreslogs i utredningen har inte tagits i bruk. Cirkuläret rekommenderade dock domstolarna att börja anskaffa information om de åtalades sinness tillstånd på ett annat sätt: „Särskilt om den åtalade redan tidigare kanske bara för en kort tid sedan varit som patient i ett mentalsjukhus eller i en rättspsykiatrisk undersökning, kan medicinalstyrelsen ge domstolen ett utlåtande enbart p. g. a. tidigare dokument och informationen som framgår ur domstolens protokoll.“ Sedan 1969 har detta tillvägagångssätt tillämpats i någon mån: enligt preliminära uppgifter i 21 fall år 1969, i 30 fall år 1970, och i 54 fall år 1971. (Ökningen i det totala antalet utlåtanden som förorsakas av dessa fall har antecknats i fig. 2 (b) med en bruten streckad linje). Enligt muntliga

uppgifter från medicinalstyrelsen är dessa personer oftast helt otillräkneliga, men „det finns även förminskat tillräkneliga, som gång efter gång begår brott och om vilkas sinnestillstånd domstolarna upprepade gånger kräver utlåtanden. Då alla omständigheterna i sådana fall tycks ha förblivit oförändrade, finns det verkligen ingen orsak för nya undersökningar“.

Vem plockas ut för att bli rättspsykiatriskt undersøkt?

Tabell 1 skildrar brottsstrukturen och dess variationer bland sådana åtalade om vilka rättspsykiatriska utlåtanden givits åren 1924—38 och 1966—67. Andelen sådana personer som åtalats för brott mot liv har minskat från 1920- till 1960-talet. Samtidigt har andelen personer åtalade för egendomsbrott ökat. Också andelen personer som åtalats för sedlighetsbrott har ökat medan

Tabell 1. I statens sinnessjukhus 1924—38 och 1966—67 undersökta personers brottsfördelning: huvudbrottet som åtalet gällde. De absoluta antalen (N) och procentfördelningarna efter kön.

Huvudbrottet	Män		1929—1933		1934—38		1966—1967	
	1924—1928 N	%	N	%	N	%	N	%
A.	142	35	142	37	111	25	57	25
B.	57	14	43	11	34	8	23	10
C.	106	26	57	15	133	30	87	38
D.	13	3	25	7	30	7	11	5
E.	17	4	21	6	67	15	20	9
F.	39	10	59	16	27	6	17	7
G.	31	8	33	9	37	8	15	7
Alla	405	100	380	100	439	100	230	100
Kvinnor								
A.	7	14	6	12	16	18	10	63
B.	3	6	2	4	5	5	1	6
C.	11	22	9	17	29	32	1	6
D.	—	—	8	15	8	9	—	—
E.	—	—	1	2	2	2	—	—
F.	9	18	14	27	11	12	3	19
G.	20	40	12	23	20	22	1	6
Alla	50	100	52	100	91	100	16	100

A = Mord, dråp, mord- eller dråpförsök, misshandel med döden som följd

B = Annan misshandel

C = Stöldbrott

D = Försnillning, bedrägeri, förfalskning

E = Sedlighetsbrott, även våldtäkt

F = Mordbrand eller försök

G = Annat brott; uppgift saknas; flera olika brott, av vilka huvudbrottet inte kan påvisas

andelen åtalade för mordbrand har minskat. Observationerna gäller endast manliga undersökta; vad kvinnor beträffar, har ändringen varit annorlunda: andelen sådana som åtalades för brott mot liv eller för mordbrand har ökat medan andra brottstyper har blivit mycket sällsynta. Det tycks vara naturligt — och som tabell 2 visar, motiverat — att försöka förklara resultatet med rubbningar i brottsstrukturen bland alla åtalade. Tabell 2 avslöjar också, att de åtalade som utsetts för rättspsykiatrisk undersökning under alla jämförda tidsperioder har plockats ut enligt mycket liknande kriterier. In några fall gällde åtalet dock talrika andra brott än de som denna tabell innehåller. De kunde inte medtagas i detta skede av analysen. — Resultatet, att personer åtalade för vissa brott har haft en stor och under hela granskningsperioden rätt konstant sannolikhet att bli utsedda till en rättspsykiatrisk undersökning, torde kunna tolkas så, att diskussionen införd av bl. a. Kinberg, Granfelt, Alanen, Erkkilä och Kaila (såsom skildrats av t. ex. Honkasalo och Ellilä 1967, 30—31) beträffande kriterierna om förordnandet till rättspsykiatrisk undersökning även utan lagstiftningsåtgärder har haft sin önskade verkan. Domstolarnas uppfattning om behovet av rättspsykiatriska undersökningar vid enstaka åtalade tycks ha förblivit mycket oförändrad från 1920-talet till slutet av 1960-talet.

Tabell 2. I statens sinnessjukhus undersökta personer per 1000 personer som åtalats för brott av samma typ i de allmänna domstolarna i första instans åren 1924—38 och 1966—67 i några brottstyper (antalen undersökta har rensats från sådana personer som åtalats för flera olika brott). Män (M) och kvinnor (K).

Brottet, som åtalet gällde	1924—28		1929—33		1934—38		1966—67	
	M	K	M	K	M	K	M	K
A. mord, dråp mm.	74.2	116.7	76.0	101.7	100.4	183.9	212.0	461.5
B. annat misshandelsbrott	4.9	11.5	2.8	6.9	2.2	14.3	2.7	6.4
C. stöldbrott	8.0	5.1	2.7	2.7	6.1	7.4	3.0	0.4
D. försvinnning, bedrägeri, förfalskning	2.3	—	2.6	6.2	2.8	5.0	2.4	—
E. sedlighetsbrott, även våldtäkt	15.1	—	16.8	1.6	37.3	2.3	13.6	—
F. mordbrand	327.7	450.0	189.7	222.2	139.2	215.7	250.0	600.0

Brottskategorierna innehåller följande paragrafer i Finlands strafflag:

- A.: 21:1, 2, 3, 4, 6 (med döden som följd), 7 (med döden som följd), 8 och 9 (med döden som följd).
 B.: 16:1; 21:5, 6 (utan dödlig påföljd), 8 och 9 (utan dödlig påföljd), 11, 12.
 C.: 28:12, 11; 1, 5; 2, 3, 5, 6; 32:1, 2, 3, 4, 5, 6.
 D.: 29:1, 2; 30; 36:1, 2, 3, 4, 7, 5, 6, 8, 10, 11, 12; 40:73, 71,2.
 E.: 19:1, 2; 20:1—5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14; 25:4, 5, 6.
 F.: 34:1—4.

När de relativa antalen i tabell 2 ställs i storleksordning, blir det ännu klarare hur obetydliga skillnaderna mellan de olika perioderna har varit.

Tabell 3. Fördelningen i fyra tidsperioder av brottstyperna i tabell 2 enligt det relativa antalet av rättspsykiatriskt undersökta åtalade.

Brottstyp (jfr. tab. 2)	Män				Kvinnor			
	1924— 1928	1929— 1933	1934— 1938	1966— 1967	1924— 1928	1929— 1933	1934— 1938	1966— 1967
A.	2	2	2	2	2	2	2	2
B.	5	4	6	5	3	3	3	3
C.	4	5	4	4	4	5	4	4
D.	6	6	5	6	5.5	4	5	5.5
E.	3	3	3	3	5.5	6	6	5.5
F.	1	1	1	1	1	1	1	1

Fördelningen av de olika brottstyperna (som bestämts p. g. a. deras relativa antal rättspsykiatriska utlåtanden) varierar alltså inom grupperna män och kvinnor ganska obetydligt inom de granskade fyra perioderna. Även om de relativa talen naturligtvis har rätt vida marginaler, har deras storleksordning samt deras positioner i förhållande till varandra förblivit ganska oförändrade.

Skillnaden mellan könen i detta avseende kan sammanfattas på följande sätt: bland de kvinnliga undersökta byter brottstyperna B (övriga våldsbrott, misshandelsbrott) och E (sedlighetsbrott) plats jämförda med sekvensen som funnits bland männen. I den sista perioden hade dessutom ingen av kvinnorna åtalats för sedlighetsbrott eller brott av förskingrings-förfalsknings-bedrägeri-typ (opålitlighetsbrott). — En sådan skillnad borde kanske helt enkelt tolkas så, att den återspeglar de olika rollförväntningarna som riktas mot beteendet hos män och kvinnor, också mot deras brottsliga avvikelser.

*Vem plockas ut att bli rättspsykiatriskt undersökt:
ålder, 1966—67*

Av tabell 4 framgår, att åldern har en i stora drag rätt enhetlig verkan på det relativa antalet undersökta: antalet stiger när vi övergår till de äldre grupperna åtalade. Resultatet är inte särskilt förvånande då vi vet, att prevalensen av sinnessjukdomar är högre bland gamla än bland unga. Då andelen äldre personer dessutom råkar vara mycket mindre än andelen unga bland alla åtalade, tycks det även från denna synpunkt vara rätt naturligt

att en äldre person som är åtalad för brott redan för sin sällsynthets skull lättare upplevs som psykiskt avvikande än en ung person i motsvarande situation.

Tabell 4. Antalen rättspsykiatriskt undersökta per 1000 personer som åtalats för brott av samma typ.

Brotts- typ ¹⁾	Åldern vid gärningstidspunkten (år)								Till- sammans
	15— 17	18— 20	21— 24	25— 29	30— 39	40— 49	50— 59	60—	
Mord, dråp, miss- handel med döden följd	100	143	176	59	327	359	323	500	243
Andra misshandels- brott, också våld mot tjänsteman	—	1	2	3	3	11	10	26	3
Stöldbrott	—	3	5	7	4	4	—	—	3
Förskingring, bedrägeri, förfalskning	—	4	—	1	3	4	3	12	2
Sedlighetsbrott	7	14	11	22	9	23	49	53	13
Mordbrand	—	—	1000	143	417	182	143	1000	283
Alla	1	3	5	6	9	12	13	26	6

¹⁾ Klassificeringen är inte exakt densamma som i tabellerna 2 och 3; den har övertagits direkt från tabell 9 i den finska domstolsstatistiken 1968.

Vem plockas ut att bli rättspsykiatriskt undersökt: tidigare brottslighet, 1966—67

Den åtalades tidigare brottslighet framkallar nämnvärda skillnader i det relativa antalet rättspsykiatriskt undersökta endast i de fall där det är fråga om opålitlighetsbrotten (stöldbrott och bedrägeri, förskingring, förfalskning). Det är alltså märkbart vanligare att till en rättspsykiatrisk undersökning förordna den delgrupp av åtalade för sådana brott, som redan tidigare har straffats, än dem som inte straffats förr. Resultatet påminner om den i litteraturen ofta omnämnda „vanebrottslingen som gång efter gång begår egendomsbrott“, och vars sinnestillstånd lätt misstänks enbart p. g. a. hans brottskarriär. Såsom senare skall visas, avviker de i det rättspsykiatriska utlåtandet som psykopater klassificerade personerna mycket klart från de övriga undersökta just p. g. a. sin brottslighetsstruktur.

Tabel 5. Antalet rättspsykiatriskt undersökta per 1000 personer som åtalats för brott av samma typ, enligt tidigare brottslighet, 1966—67. (Antalen åtalade i varje klass har uträknats genom att man delat antalet åtalade i varje brottskategori i förstagångsförbrytare och återfallsförbrytare i samma proportioner som de i domstolar av första instans till straff dömda personerna fördelades efter sin tidigare brottslighet. Siffrorna grundar sig alltså på något osäkra uppskattningar).

Brottstyp (jfr. tab. 4)	Straffatts tidigare	
	nej	ja
Mord, dråp, misshandel med döden följd	333	145
Annan misshandel	3	3
Stöldbrott	1	5
Förskingring, bedrägeri, förfalskning	1	3
Sedlighetsbrott	10	15
Mordbrand	235	263
Alla	5	6

Resultatet av den rättspsykiatriska undersökningen

Efter utförandet av den rättspsykiatriska undersökningen ger medicinalstyrelsen åt domstolen ett utlåtande, som innehåller en värdering av den undersöktas sinnestillstånd vid gärningstidpunkten. Utlåtandet delar de undersökta enligt SL 3:3 och 3:4 i helt tillräkneliga, förminskat tillräkneliga och helt otillräkneliga. Denna tredelning har tillhört Finlands strafflag oförändrad fr. o. m. 1889 och är inte heller ovanlig i strafflagstiftningen i andra länder.

I Sverige förkastades denna tredelning i samband med 1962 års strafflagreform (som trädde i kraft 1. 1. 1965). I stället övergick man till ett system där nu människor som enligt finsk praxis är endast förminskat tillräkneliga (också finska medborgare som begått brott i Sverige. De har rätt att bli överlämnade till ett finskt mentalsjukhus, om de så önskar; när de kommer över riksgränsen, förvandlas de från kriminalpatienter till vanliga mentalpatienter; en del av dem anses enligt finsk uppfattning inte behöva vård — som „vanliga psykopater“ frigges de. En sådan cirkel torde kunna fortsättas i flera varv) förvaras för vård i anstalt så länge vården kräver det (Beckman o. a. 1967, 255—69; Nelson 1971, 59—91). Dessa personer är, om situationen i Sverige i detta avseende åtminstone grovt taget liknar vår situation — såsom man har skäl att tro fallet vara (jfr. t. ex. Björnberg och Björnberg 1968; Rylander 1968, 43—45) — huvudsakligen sådana som i den psykiatriska litteraturen (t. ex. Tähkä 1970; Uotila 1970) definieras som psykopater;

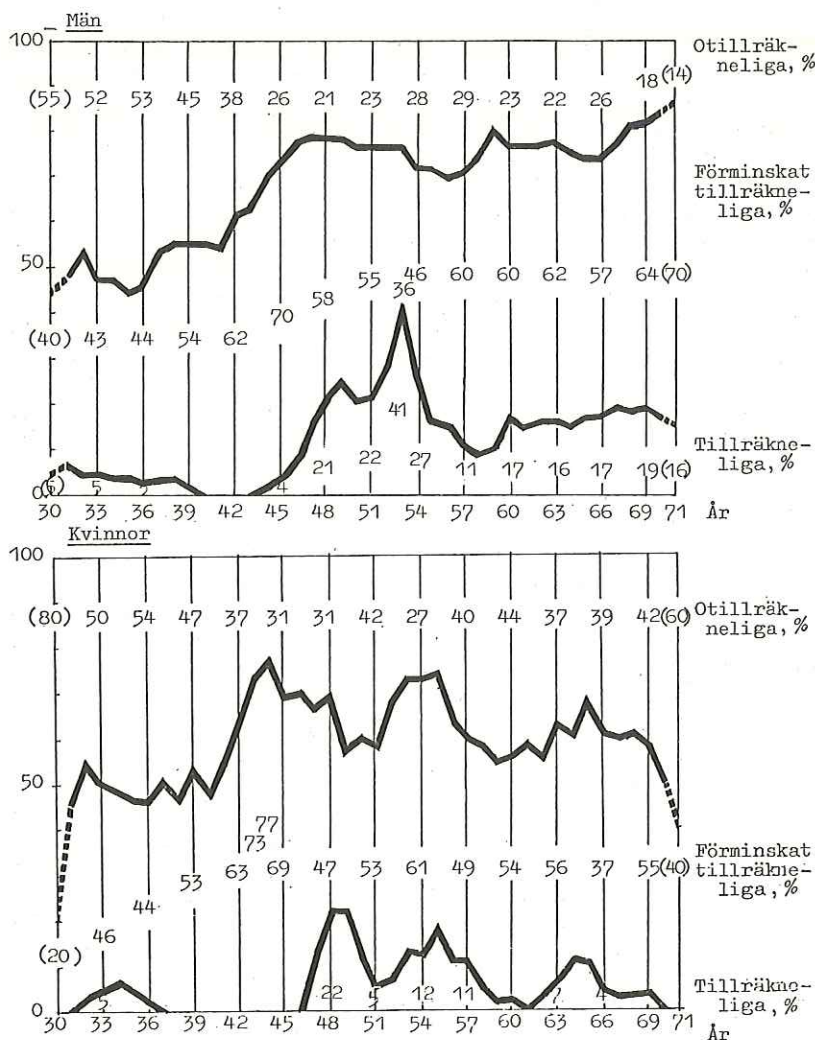
men detta sinnestillstånd definieras ofta direkt som svag emottaglighet för vårdåtgärder (jfr. t. ex. Sachs 1963; Rylander 1968, 135—41). Ingen känd vårdmetod har alltså haft någon speciellt positiv verkan på denna persongrupp. Svenska psykopater är därför utsatta för en ansemlig fara att bli instängda på anstalt för obestämda tidsperioder som genom den vårdframgång som man kan förutse att blir dålig, kan bli rätt långa. Läget var dock inte mycket bättre under den gamla strafflagens tid: „förvarings“påföljden tillämpades då i förhållande till fångtalen nästan lika mycket som man nu tillämpar den nuvarande „internering“påföljden, 13—14 % av fångtalet under den gamla strafflagen och 14—15 % under den nya Brottsbalken. Interneringstiderna och de tilldömdas brottslighetsstruktur tycks inte heller märkbart ha förändrats. De som dömdes till „förvaring“ under den gamla lagens tid och de som dömts till „internering“ under den nya lagens tid åtalades nästan uteslutande för stöld- och bedrägeribrott (Kriminalvården 1961, 88; 1969, 70).

Figur 4 visar hur utlåtandena fördelat sig fr. o. m. 1930 mellan olika tillräknelighetsgrader. Några allmänna kommentarer till figuren:

Hälften av de manliga undersökta på 1930-talet ansågs vara *otillräkneliga*. På 1940-talet sjönk denna andel till en dryg femtedel av de manliga undersökta, och har mot slutet av perioden (60-talet) underskridit även denna andel. Samtidigt har andelen förminskat tillräkneliga ökat från knappa hälften till nästan två tredjedelar av de undersökta. På 1930-talet var antalet (och andelen) helt *tillräkneliga* mycket litet, och omfattade bara några procent av alla undersökta. Genast efter krigen, fr. o. m. 1946, började andelen tillräkneliga stadigt öka emot toppvärdet år 1953, då andelen sådana utlåtanden närmade sig hälften av alla undersökta. Sedermera sjönk andelen av helt tillräkneliga snabbt, och tycks nu ha ställt sig omkring en femte- eller en sjättedel.

Bland de undersökta kvinnorna upprepas somliga av resultaten som funnits bland männen, andra igen inte. Andelen otillräkneliga följer fram till mitten av 1950-talet ungefär samma huvudlinjer som bland de manliga undersökta. Sedan börjar andelen av denna grupp dock igen stiga.

Andelen förminskat tillräkneliga tycks inte utvecklas i någon bestämd riktning, utan varierar oregelbundet kring värdet 50 procent. Andelen helt tillräkneliga återspeglar också först ungefär samma utveckling som bland männen. Också bland kvinnorna märks en skarp ökning av denna andel strax efter mitten av 1940-talet, men därefter förblir den rätt låg och underskrider på 1960-talet utan undantag 10-procentsnivån.

Figur 4. Medicinalstyrelsens utlåtande beträffande sinnesbeskaffenheten hos den undersökta personen: procentandelarna av helt tillräkneliga, förminskat tillräkneliga och helt otillräkneliga av alla undersökta åren 1930—71. Procentfördelningarna har uträknats från tre års glidande medeltal.

Försöken att förklara dessa variationer med förändringar i lagstiftningen måste naturligtvis stanna endast på spekulationsnivå. — Intressanta förändringar har förekommit framför allt i andelen helt tillräkneliga. År 1949 steg denna särskilt högt; förnyelsen av kap. 17 i Rättegångsbalken kan man även vänta sig att åtminstone kortvarigt har ökat andelen helt tillräkneliga av alla undersökta. Det är nämligen möjligt, att de nya stadgandena från dem som skulle undersökas gallrade ut en del „vanebrottslingar“ som just denna gång begått bara ett mindre brott men som i den rättspsykiatriska undersökningen på sin tid ändå skulle ha diagnosticerats såsom förminskat tillräkneliga. — Förändringen kunde å andra sidan ha uppstått p. g. a. krigets slut: då det i dessa tiders ovanliga förhållanden rätt ofta kan ha begåtts brott som under fredligare tider huvudsakligen „abnorma“ personer skulle ha begått, kunde det lätt ske, att den rättspsykiatriska undersökningen inte hittade något särskilt fel på de p. g. a. brottets art till undersökningen utsedda åtalade utan ansåg dem vara „vid sina sinnens fulla bruk“.

År 1953, då den nya sinnessjuklagen trädde i kraft, uppnådde andelen helt tillräkneliga sitt genom tiderna högsta värde. Det är dock svårt att i sinnessjuklagen hitta någon tillfredsställande förklaring till detta fenomen. Det kunde kanske vara mera framgångsrikt att tolka det — liksom hela den stigande trenden som föregår denna topp — som en återspeglning av hårdningen av den allmänna kriminalpolitiska atmosfären som även inverkat på de myndigheter som utförde de rättspsykiatriska undersökningarna.

Nedgången av andelen helt otillräkneliga som börjat 1969 har förorsakats av det redan omnämnda cirkuläret från justitieministeriet; som en följd av det har domstolarna alltså i småningom tilltagande mån börjat använda möjligheten att från medicinalstyrelsen beställa utlåtanden om den åtalades sinnesbeskaffenhet som gjorts enbart på basen av redan existerande dokumenter. Då sådana utlåtanden har beställts endast angående sådana åtalade som tidigare har varit eller som då brottet begicks var patienter i mentalsjukhus eller som nyss varit föremål för en rättspsykiatrisk undersökning, kommer man oftast till den slutsatsen, att den åtalade fortfarande är otillräknelig eller förminskat tillräknelig (muntlig information från medicinalstyrelsen, överläkare Kettunen). Om dessa utlåtanden räknas med då andelarna av olika slags resultat av utlåtanden bestäms för åren 1969—71, och i så fall i gruppen otillräkneliga, sjunker andelen otillräkneliga inte mera, utan ökar till en dryg tredjedel av alla utlåtanden år 1971. — Om man igen antar, att hälften av dessa utlåtanden innebar åsikten „otillräknelig“ och hälften

„förminskat tillräknelig“, sjunker andelen av otillräkneliga inte heller då, utan stannar ungefär på samma nivå som i tidigare år, omkring en knapp fjärdedel av alla utlåtanden.

Rättspsykiatriska utlåtanden på 1930- och 1960-talet; för vilka brott åtalades de undersökta personerna

Tabell 6 klarlägger vidare med hjälp av brottstypen den redan i fig. 4 synliga förändringen av innehållet i utlåtandena. Bland de manliga undersökta har andelen av sådana som ansågs vara

Tabell 6. Utlåtanden beträffande de undersöktas sinnesbeskaffenhet beroende på, vilka slags brott som omnämndes i åtalet, 1930—38 och 1966—67.

Bland brotten, för vilka den undersökta per- sonen åklagades, fanns:	Män		
	% helt till- räkneliga 1966—67	% förminskat tillräkne- liga 1966—67	% otillräkne- liga 1966—67
	% helt till- räkneliga 1930—38	% förminskat tillräkne- liga 1930—38	% otillräkne- liga 1930—38
mord, dråp, miss- handel med döden som följd eller försök, anstiftan eller medhjälp till sådana	5.2	1.1	.5
andra miss- handelsbrott än ovan	1.6	1.6	.5
stöldbrott, olov- lig befattning med tjuvgods mm.	7.3	1.2	.3
bedrägeri, för- snillning, för- falskning	5.5	1.0	.8
mordbrand eller försök till mord- brand	7.8	1.0	.3
sedlighetsbrott, våldtäkt, mm.	4.5	.9	.4
Alla män	4.6	1.2	.4
	3.0	.5	1.4

Siffrorna har uträknats genom att procentandelen tillräkneliga år 1966—67 dividerats med procentandelen tillräkneliga år 1930—38 osv.

helt otillräkneliga klart minskat från 1930-talet till 1960-talet, oavsett för vilka slags brott de åtalades. Motsvarande denna förändring har procentandelen av helt tillräkneliga oavsett brottstypen ökat fyr- till åttadubbelt; endast bland dem som åtalats för misshandel har andelen av helt tillräkneliga ökat bara svagt — relativt sett lika mycket som andelen av förminskat tillräkneliga. Bland andra än de som åtalades för misshandel var andelen av förminskat tillräkneliga ungefär densamma i båda perioderna. — Antalet kvinnor i materialet är så litet, att det knappast lönar sig att bland dem försöka analysera motsvarande skillnader. Bland kvinnorna har andelen av såväl helt tillräkneliga som av helt otillräkneliga ökat något på mellangruppens bekostnad. Orsaken till denna förändring torde ligga i den förändrade brottsstrukturen bland de undersökta kvinnorna: i materialet från åren 1966—67 var nästan alla kvinnor åtalade för ett eller flera brott mot liv; på 1930-talet hade en hel del av de kvinnliga undersökta åtalats för stöld- och andra opålitlighetsbrott och mordbrand.

Resultatet som kan utläsas från tabell 6 kan tänkas ha åstadkommit på flera olika sätt: a) domstolarna har nu mer än förr börjat utse sådana åtalade, om vilkas tillräknelighet de faktiskt inte haft några allvarliga misstankar till rättspsykiatriska undersökningar; b) de undersökande läkarna är annorlunda än förr, d. v. s. de är nu mindre villiga att stämpla patienterna såsom inte helt tillräkneliga; och c) en kombination av dessa två möjligheter.

Utlåtandet, diagnosen och brottet, för vilket den undersökta personen åtalades, 1966—67

De tre följande tabellerna (7, 8 och 9) skildrar kort sambandet mellan brottstypen, diagnosen och den undersökande läkarens förslag till utlåtande i materialet från 1966—67. Innehållet i några klasser i tabellerna bör kanske förklaras något: personerna som placerats i klassen „Flera olika brott“ (enbart män) hade nästan undantagslöst begått något stöldbrott och därtill brott som tillhörde en av de andra brottsgrupperna; diagnosen „Annan störning med organisk bakgrund“ hänvisar till ett litet antal sådana undersökta som hade psykiska störningar som förorsakades av hjärnskador. De undersökta som placerats i gruppen „Flera olika störningar“ hade nästan undantagslöst diagnocerats såsom *psykopater* som *därtill* led av andra psykiska störningar, närmast *neuroser* och *debilitet*, men några t. o. m. av någon *psykos*.

Såsom *sinnessjuka* ansågs oftast sådana undersökta som åtalades för något våldsbrott eller brott mot liv, eller mordbrand. — Såsom något slags *psykopat* ansågs igen närmast sådana som

Tabell 7. Brottet och läkarens förslag till utlåtande, 1966—67, %.

Läkarens förslag till utlåtande	Brott								Tillsammans
	0	1	2	3	4	5	6	7	
Tillräknelig	26	10	20	17	21	47	17	19	22
Förminskat tillräknelig	36	48	66	58	29	35	58	69	54
Otillräknelig	38	43	15	25	50	18	25	13	25
Tillsammans % (N)	100 (50)	100 (21)	100 (41)	100 (12)	100 (14)	100 (17)	100 (12)	100 (70)	100 (237)

0 = mord, dråp

1 = misshandelsbrott

2 = stöldbrott

3 = bedrägeri, försnillning, förfalskning

4 = mordbrand

5 = sedlighetsbrott

6 = annat brott

7 = flera olika brott

Tabell 8. Brottet och diagnosen, 1966—67, %.

Brottet som åtalet gällde	Diagnosen						Tillsammans		
	0	1	2	3	4	5	6	%	(N)
Mord, dråp	4	24	25	14	4	4	25	100	(51)
Misshandel	—	10	33	33	—	5	19	100	(21)
Stöldbrott	2	2	7	39	5	—	44	100	(41)
Bedrägeri, förskingring, förfalskning	8	8	8	58	—	—	17	100	(12)
Mordbrand	—	7	33	33	7	—	20	100	(15)
Våldtäkt eller annat sedlighetsbrott	12	6	12	35	18	—	18	100	(17)
Annat brott	—	8	17	67	—	—	8	100	(12)
Flera olika brott	3	4	8	48	1	—	35	100	(71)
Tillsammans	3	9	16	38	4	1	29	100	(240)

åtalades för brott som antyder opålitlighet (stöld, bedrägeri, förskingring, förfalskning). I en mera djupgående analys kunde dessutom konstateras, att just av dem som åtalades för dessa brott, diagnosticerades såsom psykopater nästan enbart sådana personer som redan tidigare hade ådömts straff för något liknande brott. Psykopatbegreppet användes också oftare beträffande sådana undersökta som överhuvud taget redan tidigare hade straffats för något brott, än beträffande sådana som aldrig förr straffats. Den innehållsmässiga likheten av begreppen „vane-förbrytare“ och „psykopat“ verkar alltså allt klarare (jfr. t. ex.

Tabell 9. Diagnosen och läkarens förslag till utlåtande, 1966—67, %.

Läkarens förslag till utlåtande	Diagnosen							Tillsammans
	0	1	2	3	4	5	6	
Tillräknelig	63	36	5	33	22	33	6	22
Förminskat tillräknelig	13	55	5	66	44	—	72	54
Otillräknelig	25	9	90	1	33	67	22	25
Tills. % (N)	100 (8)	100 (22)	100 (39)	100 (93)	100 (9)	100 (3)	100 (69)	100 (243)

Diagnosen:

0 = ingen av de följande	4 = debilitet
1 = neuros	5 = annan störning med organisk bakgrund
2 = psykos	6 = flera olika störningar
3 = psykopati	

Christiansen 1971; rapporten skildrar i ett dansk material med hordana adjektiv psykiatrerna beskriver "psykopater" som åtalats för egendomsbrott).

Såsom *förminskat tillräkneliga* ansågs särskilt ofta personer som diagnosticerades såsom psykopater och de, som ansågs ha flera olika störningar (av vilka en såsom tidigare nämnts i de flesta fallen var psykopati).

Såsom *helt otillräkneliga* ansågs särskilt ofta, nästan utan undantag, sådana undersökta som diagnosticerades såsom sinnssjuka. — Sällsyntheten av *debila* bland de undersökta har kommenterats av bl. a. Tuovinen. Han föreslår som förklaring, att i Finland „nuförtiden de flesta medelsvårt och svårt debila personer har registrerats, och ofta är betyget om deras debilitet redan på ett tidigt stadium av undersökningen av brottet tillgänglig för den undersökande myndigheten eller domstolen“ (Tuovinen 1971, 4).

Om sambandet mellan brottet och läkarens förslag till utlåtande kan ännu konstateras, att sådana åtalade som hade begått sedlighetsbrott (närmast våldtäkt) oftare än andra ansågs vara helt tillräkneliga; sådana undersökta som åtalades för opålitlighetsbrott ansågs särskilt ofta såsom förminskat tillräkneliga; såsom helt otillräkneliga definierades oftare än andra sådana undersökta som åtalades för något misshandelsbrott, brott mot liv eller mordbrand. Det finns ofta t. o. m. ett så klart samband mellan brottet och resultatet av undersökningen, att det stöder tolkningen som framförts av Aubert och Mathiesen (1959, 232) enligt vilken „de rettspsykiatriske erklæring gir ofte inntrykk av å bygge meget på selve lovover tredelsen og på den kriminelle

forhistorien“. Tiden som förflyter mellan begäendet av brottet och påbörjandet av den långvariga rättspsykiatriska undersökningen är åtminstone i Finland så lång, att det angående tillräkneligheten av den undersökta personen *vid gärningstidpunkten* inte finns många andra ledtrådar som den undersökande läkaren kan försöka följa.

En karakterisering av de förminskat tillräkneliga undersökta

De undersökta som åren 1966—67 ansågs vara förminskat tillräkneliga, hade bl. a. följande egenskaper:

- 94 % av dem var män
- deras medianålder var 29.5 år; 35 % var under 25 år gamla; 18 % var under 21 år gamla; 29 % var minst 40 år gamla
- 47 % av dem diagnosticerades enbart såsom psykopater; hos ytterligare 38 % konstaterades minst två olika störningar (alltså hos mer än 80 % konstaterades antingen psykopati som enda störning eller med någon annan rubbning vid sidan om)
- 15 % av dem åtalades för brott mot liv, 22 % för stöldbrott, och 5 % för annat opålitlighetsbrott; ytterligare 37 % åtalades för minst två *brott av olika typ*, av vilka ett nästan regelbundet var ett opålitlighetsbrott — 23 % av dem var bosatta i Helsingfors, 10 % i Åbo eller Tammerfors, 30 % i någon annan stad eller köping, och 37 % i en landkommun.
- 51 % av dem var diversearbetare; 26 % var yrkesarbetande; 7 % var jordbrukare; 3 % hade inget yrke; 12 % var sysselsatta i ett serviceyrke eller kunde placeras i ännu högre socialgrupper (i klassificeringen användes en uppdelning som övertagits från den finska domstolsstatistiken)
- några särdrag hos deras brottslighetsstruktur granskas i tabellerna 10 och 11.

De förminskat tillräkneliga har åtalats (tabell 10) både på 1930- och 1960-talet huvudsakligen för brott som kan anses återspegla opålitlighet. Andelen av brott mot liv har dock särskilt på 1930-talet varit rätt stor; i gruppen manliga undersökta är den avsevärt mindre på 1960-talet. De flesta kvinnliga undersökta som åtalats för brott mot liv konstaterades vara helt otillräkneliga. Resultatet kunde tyda på, att man småningom allt entydigare börjar anse själva begäendet av brott mot liv som en direkt indikator av sinnessjukdom, och brottsstrukturen bland de förminskat tillräkneliga skulle av detta skäl långsamt förändras.

Tabell 11 visar igen för sin del, hur den delgrupp av förminskat tillräkneliga, som åtalats för opålitlighetsbrott, oftare än resten av denna kategori undersökta redan tidigare har straffats för liknande brott. Å andra sidan har den delen av förminskat till-

Tabell 10. Brottsfördelningen bland personerna som enligt utlåtandet var förminskat tillräkneliga, 1930—38 och 1966—67; huvudbrottet som åtalet gällde. De absoluta antalen och procentfördelningarna.

Huvudbrott	Män				Kvinnor			
	1930—1938		1966—67		1930—38		1966—67	
	N	%	N	%	%	N	N	%
A.	88	26	22	17	4	7	3	60
B.	24	7	15	12	2	3	—	—
C.	101	30	63	49	23	38	—	—
D.	32	10	7	5	13	22	—	—
E.	40	12	9	7	2	3	—	—
F.	29	9	6	5	5	8	1	20
G.	19	6	7	5	11	18	1	20
Tills.	333	100	129	100	60	100	5	100

A = Mord, dråp, mord- eller dråpförsök, misshandel med döden följd

B = Annan misshandel

C = Stöldbrott

D = Förskingring, förfalskning, bedrägeri

E = Sedlighetsbrott, även våldtäkt

F = Mordbrand eller försök till mordbrand

G = Annat brott; uppgift saknas; flera olika brott, av vilka huvudbrottet inte kan påvisas

räkneliga som åtalats för brott mot liv, mordbrand eller sedlighetsbrott vanligtvis inte straffats förr för något som helst brott.

En värdering av resultaten

De resultat som tillsvdare framförts har på sätt och vis varit rätt otillfredsställande: det har inte visats, hurdan det faktiska sambandet mellan innehållet i medicinalstyrelsens utlåtande och domstolens beslut är. Tyvärr kan varken den i andra avseenden exceptionellt fullständiga statistiken från 1930-talet eller mitt material vidrörande åren 1966—67 svara på denna fråga. Uppfattningen att domstolarna nästan utan undantag omfattar medicinalstyrelsens åsikt verkar dock ganska allmänt accepterad (jfr. t. ex. Tuovinen 1971, 3; Björnberg och Björnberg 1968, 296; Aubert och Mathiesen 1959, 239). Vidare kan man ur statistiken beträffande utlåtanden läsa, att medicinalstyrelsen mycket sällan avviker från den undersökande läkarens förslag till utlåtande (jfr. även Tuovinen 1971, 3), så att domstolen faktiskt vanligtvis direkt instämmer med den undersökande läkaren. — Vad som inte är lika klart, är frågan om hur mycket domstolarna i verkligheten sänker straffet när de tillämpar 3:4 i Finlands strafflag. Sänkningen kan ofta vara mycket obetydlig; det finns även tecken som tyder på att SL 3:4 närmast skulle påverka spridningen av straffen men inte den genomsnittliga straffnivån (Anttilä och Westling 1962, 260—61, 263). Ett bättre svar skulle

Tabell 11. Brottslighetsstrukturen bland de undersökta som enligt utlåtandet var förminskat tillräkneliga, 1966—67.

Hade den undersökta straffats tidigare för brott av samma typ som det för vilket han åtalats denna gång ¹)	Brottet som åtalet gällde							Tillsammans	
	0	1	2	3	4	5	6		7
Hade inte alls straffats tidigare	61	33	12	17	67	67	33	20	30
Hade straffats tidigare, men inte för ett liknande brott som åtalet nu gällde	17	22	4	—	33	17	17	16	14
Hade straffats tidigare för liknande brott som det åtalet nu gällde	22	44	85	83	—	17	50	64	57
Tillsammans	% 100 (N) (18)	100 (9)	100 (26)	100 (6)	100 (3)	100 (6)	100 (6)	100 (44)	100 (118)

0 = mord, dråp, mord- eller dråpförsök, misshandel med döden som följd

1 = annan misshandel

2 = stöldbrott

3 = förskingring, förfalskning, bedrägeri

4 = mordbrand

5 = sedlighetsbrott

6 = annat brott

7 = flera olika brott

1) „Brott av samma typ“ eller „liknande brott“ har här definierats snävt: här har beaktats samma brottsklassificering (0..7) som användes bl. a. i tabell 11; i sådana fall, där åtalet gällde flera olika brott, ansågs det dock tillräckligt om den undersökta personen tidigare hade dömts till straff även för bara en av brottstypen som omnämndes i åtalet.

kräva en ny undersökning med nytt material; författaren håller faktiskt på att förbereda en sådan komplettering av undersökningen.

Då majoriteten av personerna som anses vara förminskat tillräkneliga är män som upprepat begår egendomsbrott — då de nästan kan definieras på basen av en sådan brottslighetsstruktur — är det mycket sannolikt, att de under den nuvarande lagstiftningen får *p. g. a. återfallsparagrafen (SL 6:2) mera skärpning av straffet än de samtidigt (kanske) får i straffsänkning p. g. a. SL 3:4* (jfr. även Anttila och Westling 1962, 261, 263—65). De

klaras sig m. a. o. inte med lindrigare straff än andra, såsom man ofta tycks ha föreställt sig (bl. a. Anttila och Heinonen 1971, 109; Honkasalo och Ellilä 1967, 74—75; Serlachius 1951, 94 och 1917, 20). Upphävandet av 3:4 i Finlands strafflag — om det skedde utan några som helst kompletterande åtgärder — skulle endast åstadkomma en skärpning av straffnivån inom denna grupp av brottslingar. Men om man samtidigt också upphäver SL 6:2 och då man i våras ändrat SL 3:5 så, att domstolen — på samma sätt som den kan göra när den tillämpar SL 3:4 — för speciella skäl kan underskrida minimistraffet för brottet i fråga (jfr. svenskt praxis), kan den ovan skildrade oönskade effekten av upphävandet av SL 3:4 undvikas; resultatet kan ännu säkras, om även innehållet i SL 7 (om sammanträffande av brott och sammanläggning av straff) ändras på så sätt att dess sanktionskumulativa effekter minskas.

Så länge lagen om tvångsinrättningen ännu var i kraft (t. o. m. 31. 8. 1971), skulle upphävandet av SL 3:4 allena ha lett till en minskning av frihetsberövandets längd och samtidigt till en minskad spridning i fråga om tiden för frihetsberövandet beträffande dem som lagrummet gäller. Resultatet skulle troligen ha varit sådant därför, att „ofarliga“ återfallsförbrytare (som enligt domstolens mening alltså inte skulle ha varit lämpliga för internering i tvångsinrättning) inte mera hade haft möjligheter att få någon sänkning av straffet p. g. a. SL 3:4, och samtidigt skulle „farliga“ återfallsförbrytare (tvångsinrättningskandidater; som faktiskt till största delen bara hörde till en annan grupp av dessa samma förtretliga men ofarliga „vaneförbrytare“) i en åtskilligt förminskad omfattning skulle ha utsetts till en rättspsykiatrisk undersökning och den vägen hamnat i tvångsinrättningen⁶). Nu förhåller sig saken dock annorlunda: lagen om tvångsinrättningen i sin nuvarande form gäller endast en så liten grupp av personer, att enbart genom denna lagändring år 1971 åstadkoms en betydlig förkortning av frihetsberövandet

⁶) Tvångsinrättningskommitténs betänkande innehåller några uppgifter om tvångsinrättningen, på basen av vilka man kan räkna ut, att den genomsnittliga interneringstiden på 1960-talet var ca. sex år. Det omnämns också, att av de ca. 380 personer som befann sig i tvångsinrättningen 1. 10. 1967 (s. 13 i betänkandet) 15 % eller 57 personer hade dömts till straff såsom förminskat tillräkneliga i den sista rättegången. Dessutom hade 9 % eller 34 personer till dömts till straff i någon tidigare rättegång såsom förminskat tillräkneliga. Då medicinalstyrelsen omkring år 1967 årligen gav 60—80 sådana utlåtanden där den undersökta personen ansågs vara förminskat tillräknelig, kan man uppskatta, att av sådana åtalade som medicinalstyrelsen ansåg vara förminskat tillräkneliga var sjätte till var åttonde hamnade i tvångsinrättningen. Att läkaren diagnosticerade den undersökta såsom förminskat tillräknelig, tycks därför ha ökat risken för långvarig internering i tvångsinrättningen för honom.

för något tiotal personer, som enligt SL 3:4 kanske ådömts ett lindrigare straff men som sedermera flyttats som „farliga återfallsförbrytare“ till tvångsinrättningen.

Kauko Aromaa

LITTERATUR

- Alamaiset ehdotukset Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslainsäätökomitean esittämiseksi rangaistusten täytäntöönpanosta, sekä Asetukseksi Suomen Suuriruhtinaanmaalle annetun uuden rikoslain voimaantuloa koskevan lakiehdotuksen valmistamisesta, ynnä perussyitä näihin ehdotuksiin. Valmistanut sitä varten määrätty komitea. Helsinki 1884.
- Anttila, Inkeri*: Vaaralliset vaarattomiksi. *Lakimies* 69 (1971:6), 438—455.
- Anttila, Inkeri ja Heinonen, Olavi*: *Rikos ja seuraamus*. Tammi: Helsinki 1971.
- Anttila, Inkeri och Westling, Achilles*: Ett försök att på empirisk väg belysa grunderna för judiciell straffutmåling. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab* 50 (1962:3—4), 251—279.
- Aubert, Vilhelm och Mathiesen, Thomas*: Rettspsykiatriske erklæringer 1930—1953. *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab* 47 (1959:3), 231—239.
- Beckman, Nils, Holmberg, Carl, Hult, Bengt och Strahl, Ivar*: *Kommentar till Brottsbalken III*. Påföljder m. m. P. A. Norstedt & Söner: Stockholm 1967.
- Björnberg, Joen och Björnberg, Kjell*: Det subjektiva rekvisitet vid psykisk abnormitet — en rättspsykiatrisk angelägenhet? *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab* 56 (1968:4), 277—299.
- Christiansen, Karl O.*: A Study of Adjectives Used to Characterize Criminal Psychopaths in Psychiatric Reports to the Court, in Relation to Recidivism. 1971 (stencil).
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kirje valtioneuvostolle 30.12. 1967 (stencil).
- Eristämislakikomitean mietintö. Komiteamietintö 1969: B 72. Helsinki 1969 (stencil).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain täydentämisestä rangaistusasteikosta poikkeamista koskevalla säännöksellä sekä varkautta, veropetosta ja eräitä muita rikoksia koskevien säännösten muuttamisesta. 1972 vuoden valtiopäivät n:o 23.
- Honkasalo, Brynolf ja Ellilä, Tauno*: Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. Toinen osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B 34: Hämeenlinna 1967.
- v. Liszt, Franz*: *Rikosoikeuden yleiset opit*. Kerava 1929.
- Nelson, Alvar* (red.): *Material för straffrättsstudiet*. Juridiska Föreningen: Uppsala 1971.
- Oikeusministeriön yleiskirje n:o 1/1969, Tuomiokuntain tuomareille ja raastuvanoikeuksille (Asia: Mielentilatutkimusten nopeuttaminen). Valtion painatuskeskus: Helsinki 1969.
- Rikollisuus ja sen vastustusmahdollisuudet*. Rikollisuuden vastustamisviikolla Helsingissä tammikuun 7—13 päivinä 1934 pidetyt esitelmät. Helsinki 1935.
- Ross, Alf*: Kampen mod Straffen. *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab* 57 (1969:1—2), 2—39.
- Rylander, Gösta*: *Samhället och de psykiskt avvikande*. Aldus/Bonniers: Malmö 1968.
- Sachs, Jan*: Kan „psykopater“ behandles? *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab* 51 (1963:3—4), 193—201.

- Serlachius, Allan: Suomen rikosoikeus pääpiirteittäin.* Helsinki 1917.
Serlachius, Allan: Suomen rikosoikeuden oppikirja. Ensimmäinen osa. Yleiset opit. Hämeenlinna 1951.
Söderman, Jacob: Förbrytare på burk. Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland (1967:4—5), 389—403.
Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B 56: Helsinki 1953.
Tuovinen, Matti: Oikeuspsykiatrisesta tutkimustoiminnasta Suomessa. 1971 (manuskript).
Tähkä, Veikko: Psykoterapian perusteet. WSOY: Porvoo 1970.
Uotila, Unto (toim.): Oikeuslääketiede. WSOY: Porvoo 1970.
Waaben, Knud: Utilregnelighed og særbehandling. Problemer i den strafferetlige lære om ansvar og sanktioner. København 1968.
Wootton, Barbara: Social Science and Social Pathology. George Allen & Unwin Ltd.: London 1960.

STATISTIK

- Kriminalvården 1961 (SOS).* Fångvårdsstyrelsen: Stockholm 1962.
Kriminalvården 1969 (SOS). Kriminalvårdsverket: Värnamo 1970.
Medicinalverket 1923—1954 och Allmän hälso- och sjukvård 1955—1968. Finlands officiella statistik XI: 40—71 (samt preliminära uppgifter från medicinalstyrelsen för åren 1969—1971).
Vid domstolar rannsakade brott 1923—1968. Finlands officiella statistik XXIII: 35—B 104 (samt preliminära uppgifter från statistikcentralen för år 1969).